

Blauwe kiekendief ♂

Blauwe kiekendief ♀

Velduil

Zijn bedreigde duin- en kustvo

De populaties van veel soorten duin- en kustvogels zijn de afgelopen decennia fors in omvang afgenomen. Enkele soorten staan zelfs op het punt om te verdwijnen uit Nederland. Vogelbescherming Nederland is bezorgd over de toekomst van deze kwetsbare groep vogels en schreef in 2008 het Beschermingsplan voor Duin- en Kustvogels. Het is nu vijf jaar verder. Hoe staat het er voor?

— Anne Voorbergen en Ruud van Beusekom (Vogelbescherming Nederland)

> Een kenmerkende duinvogel als de griel verdween in 1957. De lachstern verliet in 1958 als broedvogel ons land. In 1999 broedde de grauwe klauwier voor het laatst in de duinen. Rond 2005 verdween het paapje. Dit lot dreigt ook voor tapuit, blauwe kiekendief, velduil en strandplevier. Beheerders moeten de komende jaren hard aan de slag om de huidige populaties veilig te stellen. Naast systeemgerichte, zijn ook soortgerichte beschermingsmaatregelen op korte termijn nodig, anders dreigen ze

uit Nederland te verdwijnen. In het Beschermingsplan voor Duin- en Kustvogels staan 23 aandachtsoorten waarvan 18 rode lijstsoorten. Daarnaast zijn er drie soorten waarvan de populatie volgens de Vogelbalans 2013 mogelijk in de gevarenzone zit. Alleen de lepelaar en de zwartkopmeeuw zijn sinds 1990 in aantal vooruit gegaan.

Maar welke maatregelen zijn nodig om al deze soorten te behouden als Nederlandse broedvogel? Het Beschermingsplan Duin- en Kustvogels van Vogelbescherming biedt voor een groot deel antwoord op deze vragen. Voor sommige soorten bestaan echter nog grote kennishiaten en daarom heeft Vogelbescherming recentelijk onderzoek laten uitvoeren. We vroegen de onderzoekers om concrete beheeradviezen op te stellen. Dit artikel gaat in op de bescherming van duin- en kustvogels in het algemeen en zoomt in op ecologie en bescherming van een paar kenmerkende soorten van duin en kust.

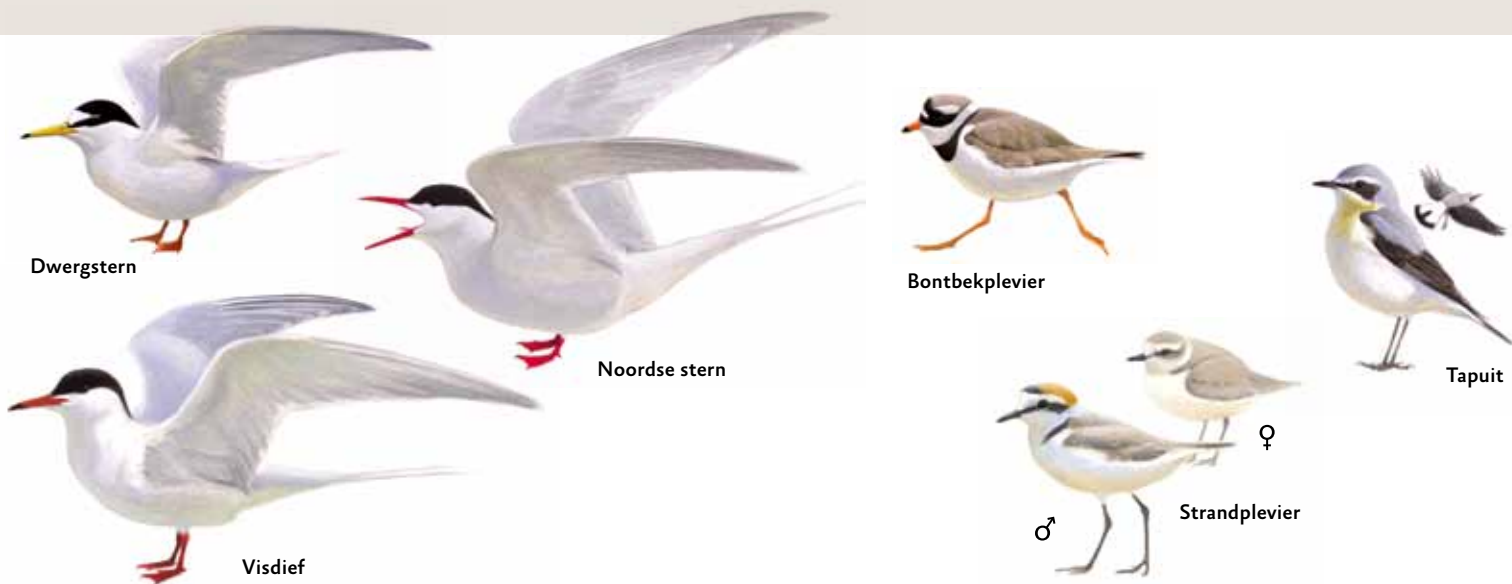
Tapuit

In het begin van de jaren zeventig broedden er nog 2.000-3.000 paar tapuiten in Nederland. Van deze karakteristieke soort van open duin en heide zijn helaas nog maar 200-250 paar over. De oorzaken van de afname zijn globaal bekend. Door het verdwijnen van de dynamiek, de hoge hoeveelheid stikstof in de bodem en de achteruitgang van de konijnenstand zijn open duinvegetaties verdwenen. Naast deze vergrassing van de duinen hebben ook gifstoffen in de bodem, weinig genetische variatie, predatie en recreatie een rol bij de afname van de tapuit. Juist de open plekken in combinatie met korte, grazige vegetatie gebruiken tapuiten om te foerageren op blasprietkevers, nachtvlinder-

rupsen en kniptorlarven. Een tapuit foerageert namelijk daar waar hij goed kan rennen. Als we de tapuit willen behouden moeten we ervoor zorgen dat op korte termijn weer geschikt broedgebied wordt gecreëerd.

Dynamisch duinbeheer lijkt een kansrijke strategie om de open plekken weer terug te krijgen, maar het is een oplossing voor de langere termijn. Het duurt namelijk tientallen jaren voordat dynamiek in de duinen zorgt voor een geschikt tapuitenhabitat. Begrazing is een populaire beheermaatregel. Deze beheermaatregel leidt vaak tot een gedeeltelijk herstel van kortgrazige vegetatie, maar dit leidt niet altijd tot herstel van de populatie van tapuiten. Dus begrazing alleen is niet de oplossing. Plaggen van vergraste duinen is een goed alternatief om kortgrazige vegetaties terug te krijgen. Maatregelen om de vergrassing van de duinen tegen te gaan kunnen in de toekomst worden uitgevoerd in het kader van de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS).

De laatste populaties zijn zeer kwetsbaar. Met ondersteuning van Vogelbescherming verrichtte SOVON Vogelonderzoek Nederland, samen met Stichting Bargerveen, een onderzoek in de duinen van Noord-Holland. Uit het populatieonderzoek is onder andere gebleken dat tapuiten bijzonder plaatstrouw zijn. Door een geringe mate van uitwisseling tussen de resterende populaties, is de bescherming van nog bestaande populaties van enorm belang. Op twee plekken in Nederland wordt succesvol met nestbescherming gewerkt. Het is een goedkope maatregel die werkt en bovendien resulteert in broedende vrouwtjes en minder predatie van broedsels. Daarnaast luidt het advies om aangrenzende terreindelen naast een populatie in te richten

gels nog te redden?

Zandige, open plekken in combinatie met korte vegetatie vormt een ideaal tapuitenlandschap.

foto Anne Voorbergen

voor tapuit, zodat de populatie minder kwetsbaar wordt.

Blauwe kiekendief

Rond de eeuwwisseling broedden er ongeveer 70 paar blauwe kiekendief op de Waddeneilanden. In 2006 nog maar 46 paar. Afgelopen broedseizoen waren daar zeven broedparen van over, alleen nog op Texel en Vlieland. In 2004 is Sovon Vogelonderzoek Nederland met ondersteuning van Vogelbescherming een onderzoek op de Waddeneilanden gestart naar de oorzaken van deze achteruitgang. De overleving van

volwassen en vooral jonge kiekendieven bleek sinds de jaren negentig afgenomen te zijn. Van de blauwe kiekendief weten we dat het tekort aan voedsel in de winter een van de hoofdoorzaken is van de achteruitgang. Deze lage overleving speelt zich dus vooral buiten de broedtijd af. Door de intensivering van de landbouw zijn er 's winters nog nauwelijks muizen en zangvogelconcentraties in Noordwest-Europa. De aanleg van muizenakkers vergroot de kans op herstel van de populatie. Zowel buiten als binnen de broedgebieden zijn deze van groot belang, stelt SOVON. Dit advies heeft Vogelbe-

scherming meteen opgepakt. Komende jaren richten we samen met Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en duinbeheerder PWN akkers en braakliggende percelen in op de Waddeneilanden en in Noord-Holland. Het overstaande zomergraan van die akkers trekt niet alleen (woel)muizen aan voor de blauwe kiekendief, maar ook voor de velduil waarvan de populatie net zo kwetsbaar is.

Een tweede advies is een pas op de plaats maken met integraal jaarrond begrazing in de broedgebieden, vooral door runderen. Begraasde terreindelen worden niet alleen gemeden

als jaaggebied, maar ook als nestplaats. Muizen, waaronder de eveneens beschermde Noordse woelmuis, doen het slecht in sterk begraaft terrein. Een gefaseerde begrazing of het terugbrengen de veedichtheid kan hierin verandering brengen.

Strandplevier

Tot in de jaren tachtig bezetten strandplevieren in heel Nederland razendsnel geschikte broedgebieden. Tegenwoordig gebeurt dat praktisch alleen nog in het deltagebied. In het Nederlandse deel van het Waddengebied is het aantal strandplevieren sinds de jaren negentig flink omlaag gegaan. Toen waren er nog meer dan 50 broedpaar, in 2010 en 2011 broedden er nog maar elf paartjes. In de delta broeden er gelukkig nog wat meer, maar ook daar is de populatie sinds de jaren negentig flink geslonken. Daar broedden destijds meer dan 400 paar, maar zijn er nog maximaal 200 broedparen. Verstoring door de nog steeds toenemende recreatie, het verdwijnen van de dynamiek, overstroming in het voorjaar en predatie hebben de strandplevier sterk doen afnemen. De komende jaren werken we aan een aantal projecten in het deltagebied, waarvan we verwachten dat de strandplevier er van profiteert. Dat doen we samen met Natuurmonumenten op Schouwen-Duiveland. Op verschillende plekken worden kleine eilanden in bestaande binnendijkse natuurgebieden aangelegd. Met schelpengruis als toplaag. Zoute kwel met een hoog winterpeil bootst de natuurlijke dynamiek na. Want waar geen ruimte is voor natuurlijke processen als overstroming, zal beheerd moeten worden om begroeiing geen kans te geven.

Sterns

Het gebrek aan kustdynamiek, menselijke verstoring, predatie door vooral bruine rat, maar ook het verdwijnen van zandplaten, een gebrek aan voedsel en overstromingen in het voorjaar zijn beperkende factoren voor sterns. De visdief en de Noordse stern zijn het meest bedreigd, de dwergstern is een erg kwetsbare soort. Sterns hebben een groot tekort aan rustige broedplaatsen. Op broedeiland de Kreupel in het IJsselmeer broedt al jaren de grootste populatie visdieven van Europa: 4.000-5.000 paar. Helaas is het broedsucces de laatste jaren slecht en lijkt dit eiland een *reproductive sink* te zijn geworden. Dit betekent dat de reproductie te laag is voor een duurzame populatie. Vogelbescherming Nederland liet Bureau Waardenburg onderzoeken naar de oorzaken. Het lage broedsucces hangt samen met een gebrek aan voedsel voor de jongen, in combinatie met een toenemend effect van predatie door kokmeeuwen. Kok-

De Hooge Platen zijn voorlopig weer veilig gesteld door de aanleg van palenrijen.

foto Anne Voorbergen

meeuwen eten eieren en jonge kuikens van visdieven. Het eiland raakt meer en meer begroeid met kruiden en is daarmee door de jaren heen beter voor nestelende kokmeeuwen geworden. Staatsbosbeheer zoekt naar een oplossing voor de massale opkomst van brandnetel, zuring en wilgenroosje. Want ook hier geldt dat er beheer nodig is als er een natuurlijke dynamiek ontbreekt.

Natuurmonumenten gebruikte op de Scheelhoekeilanden in het Haringvliet onlangs strooizout om natuurlijke dynamiek na te bootsen. Natuurmonumenten voerde hier een jarenlange strijd tegen de snel toenemende vegetatie. De belangrijkste broedkolonie van grote sterns in de Hollandse deel van het deltagebied had zich op de eilanden gevestigd. Weelderige plantengroei bracht het voortbestaan daarvan in gevaar. Door de eilanden eerst te ploegen en er daarna een laag strooizout op aan te brengen, is de groei van ruigtekruiden effectief bestreden. Meteen was het effect zichtbaar en broedden er ruim 3.000 grote sterns op de eilanden. De komende jaren zal moeten blijken hoe duurzaam deze maatregel is.

In de Westerschede speelt iets anders. Door de vaargeulverdieping is de dynamiek groter geworden. Broedeilanden als de Hooge Platen krimpen daar door oeverafslag en sterns hebben zo steeds minder ruimte om te broeden.

In 2012 heeft Stichting Het Zeeuws Landschap, ondersteund door Vogelbescherming, aan de west- en noordkant van het eiland een hout scherm geplaatst. De palenrijen zorgen voor aanslibbing van het eiland. De broedplaat is voorlopig weer veilig, het zuidelijke strand groeit weer aan.

Terug naar een dynamische kust

De Nederlandse kust is van nature een sterk dynamische en eroderende kust. Tot 1990 is op vele manieren geprobeerd om het zand vast te houden door middel van het plaatsen van stuifschermen, het planten van helm en de aanleg van stenen constructies. Sinds 1990 compenseert Rijkswaterstaat de afslag van kusten door zandsuppleties. Deze aanpak geeft beheerders de mogelijkheid om in de duinen meer afslag toe te staan, omdat afslag niet meteen leidt tot een veiligheidsprobleem. Zandsuppleties zijn ingrepen die eens in de 3-5 jaar plaatsvinden. Wind en getij verplaatsen het aangebrachte zand op een natuurlijke manier. Hoewel dit principe beter past in een natuurlijker kustverdediging en er kansen zijn voor meer dynamiek, zijn er negatieve effecten op kustvogels. Direct door de verstoringe werkzaamheden van schepen (fuut, zwarte zee-eend) en door strandwerkzaamheden (bontbek- en strandplevier). Indirect omdat het bodemleven na suppletie

	1990-2012	2003-2012	Status
Blauwe kiekendief	↓	↓	●
Bontbekplevier	→	→	●
Bonte strandloper	<i>Waarschijnlijk niet meer broedend in Nederland</i>		●
Dwergstern	↑	○	●
Eidereend	↓	↓	■
Grauwe kiekendief	↑	↑	●
Grauwe Klauwier	<i>Sinds 1999 als broedvogel uit de Nederlandse duinen verdwenen</i>		●
Griel	<i>Sinds 1958 als broedvogel uit Nederland verdwenen</i>		●
Grote stern	↑	→	●
Kleine zilverreiger	↑	↓	●
Kluut	↓	↓	■
Lachstern	<i>Sinds 1958 als broedvogel uit Nederland verdwenen</i>		●
Lepelaar	↑	↑	▲
Middelste zaagbek	↑	↑	●
Nachtegaal	↓	→	●
Noordse stern	↓	↓	■
Paapje	<i>Rond 2005 als broedvogel uit de Nederlandse duinen verdwenen</i>		●
Strandplevier	↓	○	●
Tapuit	↓	↓	●
Tureluur	→	↓	●
Velduil	↓	○	●
Visdief	↓	↓	●
Zwartkopmeeuw	↑	↑	▲

- ↓ Toename
- Stabiel
- ↑ Afname
- Onzeker

- ▲ Gezonde populatie
- Populatie op de Rode Lijst van Nederlandse broedvogels (2004)
- Populatie mogelijk in de gevarenzone

Bron: Vogelbalans, 2013, SOVON Vogelonderzoek Nederland

onder een laag zand verdwijnt en er dus minder voedsel beschikbaar is voor steltlopers, meeuwen, zwarte zee-eenden, aalscholvers, fuut, roodkeelduiker en grote stern. Over de herstelling van het bodemleven is weinig bekend. Vogelbescherming maakt zich zorgen over de negatieve effecten van zandsuppleties. Rijkswaterstaat tekende in 2009 een convenant met Stichting Duinbehoud, de Waddenvereniging, Stichting de Noordzee en Vogelbescherming. Een belangrijk onderdeel daarvan is een groot-schalig, zesjarig onderzoek (2009-2015) naar de ecologische effecten van zandsuppleties, uitgevoerd door Deltares en andere instituten. De onderzoeksresultaten moeten leiden tot een methode voor natuurvriendelijker suppleren. Uit het onderzoek tot nu toe lijkt het bodemleven in de ondiepe kustzone zich sneller te herstellen dan tot nu toe werd verwacht. Maar het is nog te vroeg om conclusies te trekken voor afzonderlijke soorten bodemfauna. Het herstel van de populaties van het schelpdier nonnetje bijvoorbeeld lijkt minder snel te gaan. De dynamiek in de duinenrij direct langs het strand bepaalt de afstand van stuiven van suppletiezand naar de achterliggende duinen. Als deze duinenrij dynamisch is, is de invloed van de wind en de aanvoer van zand nog verlandinwaarts te merken. In een dichtbegroeide, statische duinenrij vangt de vegetatie veel zand

en zout in en verdwijnt de geleidelijke gradiënt van zee naar land.

Enerzijds ontstaat er dankzij suppleties dus ruimte voor dynamische processen op het strand, anderzijds zorgen de embryonale duinen die ontstaan, voor een afname van de dynamiek in achterliggende stabiele duinen. Die komen door zandsuppleties steeds meer in de luwte te liggen. Door het graven van stuifkuilen, kerven en het afplaggen van vegetatie kan (suppletie)zand wél naar de achterliggende duinen doorstuiven. Op termijn biedt dit soelaas voor soorten als de tapuit, die afhankelijk is van actieve verstuiving en de daarop volgende successie.

Gebrek aan rust

Voor rustende, foeragerende én broedende kustvogels is het beperken van menselijke verstoring essentieel. Dit geldt bijvoorbeeld voor dwergstern en strandplevier. In tegenstelling tot vroeger wordt het strand tegenwoordig het hele jaar gebruikt door recreanten, en het aantal recreanten neemt nog steeds toe. Ook komen er steeds meer manieren van recreatie. Denk bijvoorbeeld aan het populaire kitesurfen.

Met steun van het Waddenfonds, en in nauwe samenwerking met terreinbeheerders, is Vogelbescherming een programma gestart om

rust beter onder de aandacht te brengen. Dit programma, "Rust voor Vogels, Ruimte voor Mensen", zet in op meer rust en broedgelegenheid voor vogels in het hele Waddengebied, van duinen tot wadplaten en hoogwatervluchtplaten. Daarnaast worden de mogelijkheden voor de beleving van vogels verbeterd, op manieren die geen verstoring veroorzaken.

Vogelbescherming lobbyt voor een strandreservaat bij de Hondsbossche Zeewering, waar door aanleg van een grootschalige zandsuppletie de kust wordt versterkt. De recreatie zou zich moeten beperken tot de uiteinden van het gebied, de rest willen we rustig houden voor vogels en zeehonden. De tijd zal leren of het in ons land mogelijk zal blijken om natuur op het strand de ruimte te geven die ze nodig heeft.<

Anne Voorbergen en Ruud van Beusekom,
anne.voorbergen@vogelbescherming.nl
ruud.vanbeusekom@vogelbescherming.nl

Het beschermingsplan is te vinden op de website van Vogelbescherming.

De volgende personen hebben met het artikel meegelezen: Chris van Turnhout (SOVON Vogelonderzoek Nederland), Herman van Oosten (Stichting Bargerveen), Petra Damsma (Rijkswaterstaat) en Jan van der Winden (Bureau Waardenburg).